

к.е.н., Подлесна В.Г.

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

Індикативне планування як засіб економічної модернізації

ІНДИКАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Починаючи з 1990 –х років українська економіка перебуває у стані реформування. Але відсутність планомірності у здійсненні реформ, сталої стратегії їх реалізації призвели до створення квазіринкової економіки з примітивними технологічними ланками та господарськими зв'язками. Країна майже повністю втратила науково – технічний потенціал та безнадійно відстала не тільки від провідних західноєвропейських, але і від деяких постсоціалістичних країн. Проблема в тому, що стратегія реформування української економіки на практиці являє собою перманентний процес отримання кредитів МВФ та інших міжнародних фінансово – кредитних установ, який передбачає виконання їх вимог щодо економічної політики держави. Загалом реформування української економіки за рецептами МВФ передбачало вже на початковому етапі лібералізацію всіх сфер економічного життя без планомірної підготовки до цього та невтручання держави у перебіг економічних процесів. Одним із наслідків самоусунення держави від регулювання економіки стала відсутність механізму взаємодії бізнесу і влади в процесі розробки та реалізації довгострокових планів економічного розвитку країни. Як свідчить практика провідних країн світу, вихід із кризового стану та подальший сталий розвиток неможливий без активного координування державою економічних процесів, зокрема шляхом розробки індикативних планів. Індикативне планування було застосоване у Франції, Іспанії, Португалії й дозволило подолати наслідки Другої світової війни. Активно воно застосовується також у Китаї, Японії.

Нині перед Україною постає дилема: здійснювати інноваційний прорив чи політику наздоганяючого розвитку? Це питання окремих дискусій та досліджень, але безумовно, якщо не здійснити технологічну модернізацію вітчизняної економіки, у першу чергу в реальному секторі, то в найближчій перспективі Україна утвердиться в ролі сировинного додатка розвинутих країн. СРСР протягом довгого часу демонстрував високі темпи науково – технічного прогресу й саме за тих часів вагомо впливав на геополітику та геоекономіку. Економічна політика, що була орієнтована на експорт сировини, не забезпечила модернізації базових галузей радянської економіки та ефективне використання напрацьованих у ВПК інновацій у цивільній сфері, призвела до відставання від розвинутих країн за темпами економічного розвитку та науково – технічного прогресу, що стало важливим фактором економічного та політичного краху. Тому необхідно дослідити заходи державної економічної політики подолання технологічного відставання та здійснення модернізації економіки. Як свідчить досвід розвинутих країн, одним із першочергових заходів вирішення вищезазначених проблем є індикативне планування, дослідженню якого присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень. Французький та японський досвід застосування індикативного планування як інструменту подолання кризового стану економіки та її модернізації дослідили В. Андріанов [1], В. Белкін [2], В. Стороженко [2], В. Хлинов [5]. Сучасний європейський досвід визначення стратегічних напрямків інноваційного розвитку досліджено Н. Шелюбською [6].

Невирішені раніше частини проблеми. Потребує подальшого обґрунтування необхідність активної позиції держави у реформуванні та модернізації вітчизняної економіки, зокрема шляхом розвитку системи індикативного планування.

Метою статті є обґрунтування зв'язку між відсутністю планомірності здійснення реформ вітчизняної економіки та її економічним і технологічним відставанням від провідних країн світу, а також необхідності активізації

держави у модернізації економіки, важливим засобом здійснення якої є індикативне планування.

Виклад основного матеріалу. Згідно теорії економічного розвитку рушійною силою економічного росту в розвинутих країнах є базисні інновації, які відрізняються від звичних нововведень, насамперед, тим, що мають широку сферу застосування й тому за відповідної модифікації породжують дерево нових технологій і здійснюють при цьому вплив на багато сфер народного господарства. Сучасну економічну кризу пов'язують із затуханням процесу віддачі старих базисних новацій та відсутністю нових [4]. На наш погляд, це вагомша і більш глибинна причина економічної кризи, ніж проблеми фінансового ринку. Фінансовий ринок є певного роду надбудовою, що вагома, як для сфери матеріального виробництва, так і для сфери високотехнологічних послуг, але є похідною та до певної міри обслуговуючою зазначені галузі. Зокрема, так би повинно бути. Але в сучасній ринковій економіці відбулося певне викривлення, коли сигнали фінансового ринку, іноді не зовсім правдиві, зважаючи на факти недобросовісної діяльності рейтингових агентств, вагомо впливали на інвестиційні пріоритети. За таких умов не потреби удосконалення технологічного розвитку з врахуванням критеріїв соціальної прийнятності та екологічної безпеки визначали напрямки інвестування, а пріоритет максимізації прибутків у найкоротші строки. Це ускладнило проблеми, які пов'язані із затуханням процесу віддачі старих базисних новацій.

На початку XXI ст. глобальне господарство опинилося в стані, коли резерви нарощування виробництва ще існують, але отримувати прибуток все складніше. Вже у 2007 році в багатьох розвинутих країнах (США, Великобританії) зменшувалися прибутки робітників. Компанії намагаються знижувати свої витрати за рахунок зменшення заробітної плати, скорочення відпусток та продовження робочого дня. Від впровадження технологічних інновацій задля зниження собівартості відмовляються як від занадто дорогих. Перенесення виробництва в країни «третього світу», де заробітна плата набагато нижча, соціальний захист відсутній, дозволило на певний час

відтермінувати кризові прояви в економіці. Однак товари, що вироблені в країнах «третього світу», необхідно було реалізовувати на старих ринках розвинутих країн, де відсутній платоспроможний попит у необхідних обсягах [3]. Тобто вагомими причинами світової економічної кризи є схильність власників капіталу до отримання надприбутків в сфері фінансових інновацій та надання переваги таким шляхам зниження собівартості продукції, що ґрунтуються на посиленні експлуатації найманих робітників, як у розвинутих країнах, так і на периферії, а не за рахунок модернізації виробничих потужностей та запровадження інновацій. Ці процеси підсилюються входженням у стадію інноваційної паузи. Вплив вищезазначеного на економіку України, як і багатьох країн пострадянського простору підсилюється тим, що в результаті приватизації підприємства опинилися в руках власників, які не створювали ці підприємства та отримували їх у переважній більшості випадків за безцінь. Вони зосередили свої зусилля не на тому, щоб модернізувати підприємства та підвищити їх ефективність у довгостроковій перспективі, а на тому, щоб у короткі строки отримати всі можливі вигоди від діяльності підприємств та вивести капітали за кордон. Той спосіб, у який була здійснена пришвидшена приватизація на пострадянському просторі, обумовив відсутність ефективного та орієнтованого на забезпечення росту національної економіки власника, а створив власника, який весь час намагається надійно сховати свої капітали. На початку XXI ст. в передкризовий період багато з країн пострадянського простору, зокрема, Росія та Україна, визначили інноваційний розвиток як пріоритет соціально – економічного розвитку. Але важливо здійснювати це зважено, щоб не опинитися в ситуації подібній до гонитви озброєнь, що було вагомим фактором економічного занепаду СРСР. Тому необхідно: 1) щоб модернізація базових галузей економіки, які забезпечують значну частину податкових надходжень до бюджету була важливим пріоритетом державної економічної політики; 2) щоб реалізація концепції економічного розвитку здійснювалась на основі синтезу елементів «наздоганяючого» розвитку та розвитку спираючись на власний потенціал. Для

реалізації такої концепції необхідне запровадження комплексу економічних заходів, що передбачають підвищення ролі держави в регулюванні та плануванні економічного розвитку. Світовий досвід доводить, що вихід економіки із кризового стану можливий лише за умови розробки і впровадження ефективної системи планування соціально – економічного розвитку. Для України доцільно вибудовувати таку систему спираючись як на європейський досвід індикативного планування, так і на радянський досвід державного планування, відбираючи ті його елементи, що доцільні в ринкових умовах. Закордонні методики планування багато в чому спираються на радянську систему державного планування. Планово - директивна економіка дозволила СРСР у 30 – 50 - ті роки мобілізувати ресурси й досягти значного прискорення темпів економічного розвитку у 50 – ті роки. Але в подальшому не була здійснена модернізація підприємств, створених в зазначений період, і саме через 20 років після потужної індустріалізації застаріле обладнання почало стримувати економічне зростання країни. Це обумовлювалось також тим, що кожне підприємство повинне було за будь – яку ціну виконувати план з випуску продукції, а модернізація потребує уповільнення темпів господарської діяльності. Досягнення радянської науки в сфері планування, прогнозування та оптимізації економічного розвитку в часи застою не впроваджувалися на практиці. У той час, як Франція, Іспанія, Португалія, Японія активно застосовували індикативне планування з часів повоєнної відбудови економіки. Індикативне планування передбачає розробку системи показників соціально – економічного, науково – технічного, інвестиційного, економічного та зовнішньоекономічного характеру, яких потрібно досягти за певний період. Реалізація індикативних планів супроводжується заходами державного регулювання, які сприяють досягненню визначених показників. Індикативне планування передбачає застосування непрямих економічних інструментів, систему держзакупівель, систему контрактів. Робота з формування індикативних планів здійснюється «знизу вгору» на основі механізму взаємодії уряду, бізнесу, науковців, профспілок і споживачів. Відсутність налагодженого

механізму співпраці зазначених сторін є однією з вагомих перешкод виходу вітчизняної економіки з кризи спираючись на відродження вітчизняного науково – технічного потенціалу та застосування його надбань у економічній діяльності суб'єктів господарювання. Нині розвинуті країни світу не покладаються на розвиток економіки виключно на засадах ринкового лібералізму, хоча така модель активно пропагується ними для країн пострадянського простору. У провідних країнах управління розвитком є важливою складовою системи регулювання економіки. У найбільш цілісному вигляді підсистеми розвитку економіки функціонують у Франції та Японії. Важливою складовою підсистем розвитку є законодавчо оформлені процедури індикативного планування.

З 90 – х років ХХ ст. в розвинутих країнах для розробки інноваційної стратегії розвитку держави широко використовується метод «Форсайт», під яким розуміють процес систематичного визначення нових стратегічних наукових напрямів та технологічних досягнень, які в довгостроковій перспективі здатні здійснити вагомий вплив на економічний та соціальний розвиток країни. «Форсайт» являє собою процес загальнонаціонального відбору нових напрямків, у результаті якого досягається консенсус різних суб'єктів національної інноваційної системи, і встановлюються зв'язки між її елементами. Методологія полягає у здійсненні таких етапів: «діагноз», «сценарій», SWOT. У європейській практиці фінансування проектів, визначених у межах «Форсайт», здійснюється ініціаторами програми за рахунок бюджетних та позабюджетних коштів, коштів приватних суб'єктів господарювання, регіональних адміністрацій, ЄС [6]. Нині повноцінному впровадженню в Україні методу «Форсайт» перешкоджають нерозвинутість інституціонального середовища та значний обсяг тіньової економіки. Водночас вихід із економічної кризи не можливий без об'єднання зусиль держави, науки та бізнесу в сфері модернізації вітчизняної економіки. Здійснювати координацію такої співпраці повинна держава. На початковому етапі необхідно розробити стратегію мобілізаційного наздоганяючого розвитку, що спирається

на індикативне планування та гнучко реагує на зміни в зовнішньо – та внутрішньо економічній ситуації. Тому в умовах загострення економічної кризи доцільно звернутися до досвіду мобілізаційних планів виходу економіки з кризи, до політики дирижизму, як це було у Франції, а згодом до застосування більш гнучких інструментів (метод «Форсайт»).

Один із засновників економічної політики дирижизму Франсуа Перру розробив «концепцію домінування», яка також обґрунтовує принципи індикативного планування. Ф. Перру в своїх дослідженнях намагався відшукати істинних дирижерів економічного розвитку і обґрунтував необхідність суттєвого підсилення впливу держави на економіку та здійснення довгострокової державної економічної політики. Практичним проявом концепції дирижизму стало прийняття в 1947 році першого плану розвитку до 1950 року (план «Монне»). Політика дирижизму сприяла вирішенню проблеми структурної перебудови французької економіки, зростання концентрації капіталу і виробництва задля забезпечення конкурентоспроможності французьких товарів на світовому рівні [1]. Аналогічні проблеми характерні для української економіки. Про необхідність і ефективність індикативного планування як засобу виходу з кризового стану економіки та забезпечення її подальшого сталого розвитку на інноваційній основі свідчить японський досвід.

Загальнонаціональне планування в Японії полягає в періодичній розробці загальнодержавних планів соціально – економічного розвитку країни. Головну роль у розробці планів соціально – економічного розвитку відіграє Управління економічного планування, яке є складовою частиною кабінету міністрів. Дорадчо – виконавча функція виконується Економічною радою, що фактично підпорядкована прем'єр – міністру. Економічна рада складається із 30 представників бізнесу, наукових кіл, споживчих організацій, суспільних корпорацій та профспілок. Кінцевий варіант загальнодержавного плану соціально – економічного розвитку затверджується кабінетом міністрів і публікується в пресі. На практиці більшість японських компаній сприяють

здійсненню плану а також планують свою діяльність виходячи з його орієнтирів. У Японії розробка і реалізація першого загальнодержавного плану, що мав індикативний характер, під назвою П'ятирічний план економічного самозабезпечення (1956-1960 рр.) відбувалася в умовах загальної дезорганізації економіки періоду відбудови, інфляції, дефіциту платіжного балансу, масового безробіття. Вирішення цих проблем відбувалося шляхом розробки і здійснення загальнодержавних середньострокових і довгострокових програм. Реалізація загальнодержавних програм соціально – економічного розвитку в повному обсязі для країни, яка в значному ступені залежить від зовнішнього ринку, була дуже складним завданням, вирішення визначених у них проблем мало лише частковий характер. Але, на думку японських учених, навіть ті плани, які не були реалізовані в повному обсязі, відіграли позитивну роль у економічному розвитку, тому що стали основою для оперативної розробки нових програм з врахуванням змін у внутрішньо – та зовнішньоекономічній ситуації. Результатом виконання індикативних планів у Японії протягом 50 – 70- х рр. було не тільки досягнення високих темпів приросту ВВП, але й підвищення якості економічного зростання. З середини 50 – х років у забезпеченні економічного зростання інтенсивні фактори переважають екстенсивні. В останні 30 років ХХ ст. внесок НТП в забезпечення економічного зростання підвищився з 50 % в 1960- 1970 рр. до 70 – 80% [2, 5].

Висновки. На завершення обґрунтування необхідності підвищення ролі держави в плануванні та регулюванні розвитку економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності на засадах модернізації наведемо твердження видатних учених. Ф. фон Хаєк визнавав, що: «Неможливо вигадати раціональну модель суспільного устрою, у якій держава була б бездіяльною». Щодо конкретних шляхів та інструментів державного регулювання економіки, то В. Леонт'єв, перебуваючи в СРСР напередодні ринкової трансформації, висловився таким чином: «Із всіх капіталістичних країн, у яких нині можна чомусь навчитися, я б обрав не США, а Японію»[2]. Система індикативного планування як прояв активної ролі держави в умовах ринкового господарства

не перешкоджає конкуренції, що є важливим фактором модернізації, а саме спрямовує на підвищення конкурентоспроможності через систему орієнтирів та макропоказників, які є сигналами для бізнесу. Також індикативне планування має гнучкий характер і дозволяє оперативно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Цінність індикативного планування також полягає в тому, що сама постановка цілей економічного розвитку сприяє мобілізації продуктивних сил суспільства на вирішення конкретних проблем.

Література:

1. Андрианов В. Государственный дирижизм во Франции: история и современность [Электронный ресурс] / В. Андрианов // НИА «Наследие отечества». – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=299622&soch=1>
2. Белкин В. Д. Индикативное планирование и наращивание инвестиций – необходимые предпосылки повышения темпов роста / В.Д. Белкин, В.П. Стороженко // Экономическая наука современной России. – 2002. - № 4. – С.44 – 56.
3. Колташов В. Мировой экономический кризис 2008 - Причины кризиса года - Последствия кризиса [Электронный ресурс] / В. Колташов // – Режим доступа: <http://www.realtypress.ru/intervjyu/12-02-2008.html>
4. Полтерович В. М. Механизм глобального экономического кризиса и проблемы технологической модернизации [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович // Новая экономическая ассоциации. – Режим доступа: <http://www.econorus.org/sub.phtml?id=21>
5. Хлынов В. Общегосударственное планирование рыночной экономики: опыт Японии [Электронный ресурс] / В. Хлынов// – Режим доступа: <http://www.rusref.nm.ru/indexpub6.htm>
6. Шелюбская Н. В.«Форсайт» - механизм определения приоритетов формирования общества знаний стран Западной Европы [Электронный ресурс]/ Н.В. Шелюбская // – Режим доступа: http://iee.org.ua/files/alushta/81-shelyubskaya-forsite_mech.pdf

Анотація

У статті обґрунтований тісний зв'язок між відсутністю планомірності здійснення реформ вітчизняної економіки та її економічним та технологічним відставанням від провідних країн світу. Обґрунтована необхідність активізації держави в подоланні зазначених проблем. Наведений закордонний досвід застосування індикативного планування задля подолання кризового стану економіки та визначення інноваційних пріоритетів розвитку.

Summary

In the article the close connection between absence of regularity of fulfillment of reforms of domestic economy both its economic and technological backlog from the leading countries of the world is reasonable. Necessity of activization of the state for overcoming of the indicated problems is reasonable. Foreign experience of application of indicative planning for overcoming of a crisis condition of economy and definition of innovative priorities of development is resulted.

Організаційно – економічні трансформації в аграрному виробництві: Матеріали Третіх регіональних річних зборів Північно – Східного відділення Всеукраїнського Конгресу вчених економістів – аграрників, 10 грудня 2009 р; м. Харків. – Харків: ХНТУСГ, 2010. – С. 387 – 394